

Apie baltišką ir slavišką *rankos* pavadinimą*

Adriano Cerri

Pizos universitetas

Filologijos, literatūros ir kalbotyros departamentas

adrianocerri@gmail.com

STRAIPSNYJE DISKUTUOJAMA apie baltams ir slavams bendrą *rankos* pavadinimą. Šis kūno dalies pavadinimas (somatonimas) neįprastas tuo, kad negalima rekonstruoti jo indoeuropietiškosios protoformos. Tai reiškia, kad bendro indoeuropiečių *rankos* pavadinimo nėra arba jis nėra išlikęs, o baltų ir slavų kalbos turi savarankiškas formas, kurios skiriasi nuo kitų indoeuropiečių kalbų.

Antrame straipsnio skirsnyje apžvelgiamos pagrindinės baltų ir slavų *rankos* pavadinimo etimologinės hipotezės. Ypatingas dėmesys skiriamas mažiau žinomai hipotezei, kuri aptariamą formą kildina iš indoeuropietiškosios leksemos **penkwe*. Franklino Horowitzo (1992) teigimu, šios leksemos pirminė reikšmė buvo 'ranka' ir tik vėliau leksema įgijo reikšmę '5'. Minėtas paaiškinimas galėtų atskleisti akivaizdų somatonimo ir skaitvardžio etimologinį / semantinį ryšį, tokį, koks pastebimas daugelyje pasaulio kalbų. Tačiau diskusijoje nurodoma, kad šiam etimologiniam spėjimui pagrįsti kyla tiek fonologinių, tiek darybinių sunkumų. Daroma prielaida, kad Horowitzo hipotezei negalima pritarti. Antra vertus, kitos straipsnyje apžvelgiamos hipotezės lieka tikėtinos. Ypač klasikinė hipotezė (lie. *rankà* < *riñkti*), kuriai galima rasti nominacijos paralelių kitose ide. kalbose.

* Mokslinį tyrimą finansuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija (surtarties Nr. K-7/2017). Projektas vykdomas pagal Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 m. programą (kodas 2.1).

Paskutiniame skirsnyje teigiama, kad straipsnyje nagrinėjamas somatonimas laikytinas baltiška inovacija. Novatoriški aspektai yra: i) leksemos semantinė apimtis (nuo peties iki pirštų galų), mat tai – išimtis ide. kalbose (plg. Brown 2005), ii) tarp leksemų *ranka* ir *koja* nėra giminės opozicijos, plg. ši opozicija vyrauja įvairiose ide. kalbose ir yra laikoma archajišku bruožu. Inovacija laikytina baltiška forma, nes daugelyje pasaulio kalbų reikšmei ‘rinkti’ galima rekonstruoti bendrą šaknį (plg. Alinei 1996, 525–526), o šaknis **(w)renk-* liudyta tik baltų kalbose (tiksliau – lietuvių kalboje). Todėl somatonimą, sukurta šios šaknies pagrindu, slavai tikriausiai pasiskolino baltų ir slavų bendrystės laikotarpiu iš baltų (plg. Sabaliauskas 1966, 10).

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: ranka, etimologija, semantinė motyvacija, skaičiavimas.

1. Įvadas

Žvelgiant į žodžius, reiškiančius ‘ranka’ senosiose ir dabartinėse baltų ir slavų kalbose, pastebima, kad visi šie žodžiai turi bendrą kilmę: lie. *rankà*, la. *roka*, s. pr. *rancko*, rus. *рука*, lenk. *ręka*, s. bulg. *rǫka* ir t. t. Taip pat akivaizdu, kad minėtos formos skiriasi nuo kitose indoeuropiečių (toliau – ide.) kalbose vartojamų *rankos* pavadinimų. Apskritai, negalima rekonstruoti bendros ide. protoformos šiai kūno daliai pavadinti: gr. *χείρ*, *μῶρη*, sansk. *hāsta-*, avest. *zasta-*, het. *keššar*, toch. A *tsar*, toch. B *šar*, lot. *manus*, s. air. *lám*, got. *handus*, arm. *jeřn*, alb. *dorë* ir t. t.¹ Apibendrinant leksinę medžiagą, galima teigti, kad:

- bendro ide. *rankos* pavadinimo nėra (arba jis nėra išlikęs);
- baltų ir slavų kalbos turi savarankiškas formas.

Šio straipsnio tikslas – apžvelgti ir įvertinti pagrindines baltų ir slavų *rankos* pavadinimo etimologines hipotezes. Pateiktos pastabos padės geriau suvokti šio pavadinimo atsiradimą.

¹ Daugiau pavyzdžių žr. Buck 1988 [1949¹], 238–239, <<http://ielex.mpi.nl/meaning/hand/language/elist/all/>>.

2. Etimologinės hipotezės

Baltistai (ir indoeuropeistai) jau seniai bando paaiškinti baltiškos ir slaviškos leksemos *ranka* etimologiją. Literatūroje galima rasti, regis, šešias pagrindines hipotezes².

2.1. Klasikinė hipotezė: bendrąją baltišką ir slavišką formą galima rekonstruoti kaip **ranká* < ide. **wronk-á*. Tai abstraktus daiktavardis, padarytas iš veiksmažodžio **wrenk-* / *wronk-* ‘rinkti’, plg. lie. *renkù* (taip pat s. pr. *senrīnka* ‘sammelt’). Tai gi, laikantis šios hipotezės, semasiologijos požiūriu baltiška ir slaviška *ranka* buvo ‘rinkėja’, t. y. vadinama kūno dalimi, arba priemone, kuria galima rinkti daiktus. Hipotezę išsamiai išdėstė slavistas Henrykas Ułaszynas (1910). Jis atskleidė, kaip įvairiose kalbose *rankos* pavadinimas sukurtas atsižvelgiant į jos funkcijas. Mat viena iš svarbiausių rankos funkcijų – būtent rinkimas.

Priešistorės tyrinėtojai teigia, kad medžiotojai rinkėjai yra seniausia žmonių visuomenės rūšis, charakterizuojanti žmonių gyvenimo būdą nuo pat žmogaus atsiradimo ir didžiąją dalį (maždaug 99 proc.) žmonijos egzistavimo istorijos (plg. Alinei, Benozzo 2015). Todėl šis nominacijos modelis esąs tikėtinas. Tokiai hipotezei pritaria daugelis kalbininkų (Bonfante 1954, 1958; Vasmer 1955, 545; Fraenkel 1965, 697; Sabaliauskas, 1966, 10; Buck 1988 [1949¹]; Steinbergs 1996–1997; Smoczyński 2007, 499; Derksen 2008, 439–440).

2.2. Antrą hipotezę galima vadinti *die gekrümmte Hand*. Ją išskėlė Joosas Mikkola (1908–1909). Jo nuomone, **ranká* sietina su pragerm. **wranhō* ‘kreivė’, plg. s. isl. *rá*, šved. *vrá* ‘kampas’, angl. *wrinkle* ‘raukšlė’, šved. *vrang*, norv. *vraang* ‘špantas’ (‘laivo kelis’) ir kt. Teigiama, kad *rankos* semantinę motyvaciją lėmė

² Naudinga buvo informacija apie daiktavardį *ranka*, pateikta *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazėje* (LKEŽDB) (<<http://etimologija.baltnexus.lt/?w=ranka>>). Čia gausu informacijos apie iki šiol išdėstytas hipotezes. Greta esančių darbų, būtų galima pridėti dar dvi etimologines hipotezes (žr. §2.5 ir §2.6).

ne darbas šia kūno dalimi, o jos išorinė išvaizda (ranka – kreiva) ar judėjimo galimybės (ji gali lenktis). Šiai hipotezei pritarė Vasilijus Abaevas (1989, 88) ir Jensas Rasmussenas (1989, 169).

2.3. Kiti tyrinėtojai (Pokorny 1959, 1155; Markey 1984; Karulis 2001, 128–129) rekonstrukciją sieja su gerai žinoma indoeuropiečių šaknimi **wer-(k-)* ‘sukti, (pa)versti’³. Abi formos – pragerm. **wranhō* ir balt. sl. **wranká* – kildinamos iš šios šaknies su formantu *-k-* ir su nazalizacija *-n-*: **wer-(k-)* > **wrenk-*.

2.4. Jerzy’is Kuriłowiczius (1925) sutiko su Mikkola (1908–1909) išdėstyta semantine motyvacija, tačiau, atsižvelgdamas į galų-romėnų žodį *branca* ‘lopa, letena’, lenkų kalbininkas pateikė kitokią etimologiją. Jo nuomone, keltų forma **wrankā* susijusi su šaknimi **wrenk-*. Ši forma ypač paplitusi romėnų kalbose, kur priebalsių pora *vr-* tapo *br-* ir *fr-*, plg. sardų *franca* ‘letena’, rum. *brîncă* ‘ranka, letena’.

2.5. Analizuodamas žodį *branca* ir giminiškus žodžius romėnų kalbose, Joanas Coromines (1992, 191–193) teigia, kad žodis *branca* yra susijęs su slavų *ръка* ir lie. *rankà*, kurie kildinami iš indoeuropiečių **wrankā* (< **wronkā*). Tokia rekonstrukcija reikalauja fonetinio keitimo *on* > *an*, kuriam nėra paralelių senosios Galijos keltų šnektose. Tyrėjas daro išvadą, kad **wronkā* priklausė ne keltų, o *sorotaptų* tautos kalbai. Kaip žinoma, Coromines vadina sorotaptais *Urnenfelder* kultūros kalbėtojus. Jų kalboje galima rasti įdomių panašumų su baltų kalbomis, o *rankos* atvejis esąs vienas iš jų.

2.6. Paskutinę, mažiau žinomą hipotezę iškėlė Franklinas Horowitzas (1992). Jo teigimu, pirmasis indoeuropiečių *rankos* pavadinimas buvo **penk^we*. Ši bendra leksema tik vėliau įgijo naują reikšmę ‘5’. Tada visoms kalboms atsirado poreikis sukurti naują

³ Iš tos pačios šaknies varianto su formantu *-t-* atsirado veiksmožodžiai lot. *uertēre*, latv. *vērpt*, lie. *versti*. Semantinę specializaciją reikšme ‘versti (iš vienos kalbos į kitą)’ išnagrino Pietras Umbertas Dinis (2009, 392ss).

žodį *rankai* pavadinti. Tai galėtų paaiškinti, kodėl indoeuropiečių *rankos* pavadinimai skiriasi. Autoriaus teigimu, slaviška ir baltiška formos atsirado būtent iš pradinio pavadinimo **penk^we*. Pavyzdžiui, lie. *ranka* esąs pailgintasis apofonijos laipsnis (**-ō-* > lie. *-a-*) su pakeistu priebalsiu *p-* > *r-* žodžio pradžioje. Pradinį priebalsio keitimą Horowitzas aiškina kaip kontaminacijos⁴ atvejį. Kontaminacija buvusi tarp žodžio **ponka* ('ranka') ir žodžio, reiškiančio 'arm', t. y. **A(e)rH-mo-* (plg. sansk. *īrmá*, lot. *armus*, s. bulg. *ramo* ir t. t.). Tiksliau, kadangi slaviškas žodis *ramo* pradedamas *r-*, **ponka* kontaminavosi ir tapo **ronka* (> lie. *ranka*). Apibendrinant, Horowitzas kelia hipotezę, kad slavų kalbose vyko fonetinė kontaminacija ir taip pat semantinis mišimas (angl. *blending*) tarp 'hand' ir 'arm', o vėliau ši naujadarą pasiskolino baltų kalbos: „[...] we may assume that the blended form spread from Slavic, and in turn affected [...] Baltic“ (Horowitz 1992, 414).

Mintį, kad ide. **penk^we* kadaise reiškė 'ranka', autorius pagrindžia tokiais pavyzdžiais: lot. *propinquus* 'arti' < **propenque/o-* 'before the hand' (t. y. 'at hand'); lot. *pignus* 'užstatas' < **penk^w-nos* 'something left in hand'. Kiek žinoma, šiam etimologiniam spėjimui pritarė tik Martinas Schwartzas (1992).

3. Diskusija

3.1. Jau XX a. pirmoje pusėje radosi svarbių apžvalgų apie skaitvardžių leksiką pasaulio kalbose (plg. Jacobsohn 1927; Bonfante 1939; Stampe 1976; Greenberg 1978; Majewicz 1984; Ifrah 1985 ir kt.). Šie tyrimai labai dažnai atskleidžia *rankos* (arba kokios nors jos dalies ir funkcijos) ir skaičiaus 5 atitiktį. Tai ypač būdinga ne indoeuropiečių kalboms, todėl leidžia ieš-

⁴ Kontaminacija – dviejų žodžių sutraukimas panaudojant vieno pradžią, kito baigmenį. Paprastas pavyzdys būtų angliškas žodis *smog*, kuriame įvykusi kontaminacija tarp *smoke* ir *fog*. Vincas Urbutis (2009, 355) tokius žodžius vadina *maišiniai*s.

koti panašiausio semantinio ryšio ir indoeuropiečių kalbų šeimoje. Horowitzo hipotezė rodo būtent tokį ryšį.

Kita vertus, seniai pastebėta, kad įvairūs indoeuropiečių *rankos* pavadinimai dažniau yra susiję su veiksmoždziais *imti*, *rinkti*, *griebti*, *laikyti* ir pan. negu su skaičiumi '5':

Le v. irlandais *dorn*, breton *dourn*, *dorn* dérivent de la racine **dher-* 'tenir' [...] Le got. *handus* (all. *Hand*, angl. *hand* etc.) semble bien être une forme dérivée du got. *-hinþan* 'attraper' [...] Le grec. *χείρ* [...], l'arm. *jeřn* (de **gher-m*) [...] l'alb. *dorë* (de **ghērā*) sont à rapprocher de véd. *hárati* 'il prend' [...] l'hittite *kessar* [...] pourrait être rattaché à la racine **ghed-* 'prend' de lat. *pre-hendō*. (Bonfante 1939, 204–205)

Be to, atrodo, kad pasaulio kalbose *rankos* pavadinimo motyvacija dažniau yra jos veiksmas / funkcija negu išvaizda, pvz.: got. *handus* 'ranka': *hinþan* 'rinkti, griebti'; sansk. *kar-á* 'ranka' < *kṛ-* 'kurti'; gr. *ἄγαστός* 'įgaubta ranka' (plg. sansk. *hásta-*, av. *zasta*) rekonstruojamas iš **áγoσ-στός* < *ἀγείρειν* 'rinkti' (plg. Chantraine 2009, 13); ung. *kéz*, suom. *käsi* 'ranka' < *kezd* 'pradėti'; tam. *kay* 'ranka': *sey* 'daryti' < **kay*/**key* 'daryti'; telugu *cēy* 'ranka': *kē-/cē-/sē-* 'daryti' (plg. Majewicz 1984, 76).

3.2. Minėta Horowitzo hipotezė yra itin įdomi baltistikai ir slavistikai. Ji liudytų aiškų *rankos* ir skaičiaus 5 santykį, koks matyti daugelyje pasaulio kalbų. Taigi galima būtų nubrėžti daug semantinių ir tipologinių paralelių. Be to, hipoteze faktiškai teigiama, kad leksemos **penk^we* originali reikšmė 'ranka' išlikusi tik baltų ir slavų kalbose. Savaimi suprantama, tokia išvada būtų įdomi. Todėl verta diskutuoti, ar ji priimtina, ar ne.

Visų pirma, reikia atlikti leksemos **penk^we* semasiologinę apžvalgą. Hermannas Hirtas (1927, 315) skiria šaknį **pen* '1' ir enklitinę dalelytę *-k^we* 'ir' (tiesa, abejodamas). Galima spėti, kad Hirta rekonstrukcijoje šaknies reikšmė '1' turi būti aiškinama kaip vienetas, t. y. viena ranka. Vittore'as Pisanis (1932, 164) interpretuoja **pen* kaip daiktavardį iš šaknies **pen-* 'maitinti, šerti'

(plg. lie. *penù*, lot. *penus* ‘maisto atsargos’ ir kt.). Tad leksemos reikšmė buvusi ‘didysis’ ir žodis, nurodęs *nykštį* (plg. lot. *pollex* ‘nykštys’ : *polleo* ‘pajėgti’). Kodėl *nykštys*? Todėl, kad pradedant skaičiuoti nuo mažylio piršto, skaičius ‘5’ atitinka *nykštį*. Šie paaiškinimai siūlo netiesioginę, numanomą *rankos* ir skaičiaus ‘5’ semantinę sąsają.

Dar atviresnį ryšį iškėlė Edgaras Polomé (1968). Jis manė, kad iš **penkwe* atsirado het. *panku-* ‘viskas, visuma’, todėl daro išvadą: „A morpheme *penkw-*, applying to the whole hand when all five fingers are being counted, may be assumed in the case of ‘5’“ (Polomé 1968, 100). Tad leksemos **penkwe* ir *rankos* sąvokos ryšys netiesiogiai remtų Horowitzo hipotezę. Vis dėlto Horowitzo postuliuotas fonologinis keitimas *p-* > *r-* žodžio pradžioje atrodo labai neįprastas. Panašių atvejų sunku rasti, o autoriaus pasiūlyta išėitis yra retas reiškinys (t. y. fonetinė kontaminacija kartu su semantiniu mišimu).

Svarbiausia, Horowitzas teigia, kad reiškinys prasidėjo slavų kalbose ir vėliau palietė baltų kalbas. Tačiau tai mažai tikėtina, nes veiksmožodinę šaknį **wrenk-/*wronk-* ‘rinkti’ randame tik baltų (tiksliau – lietuvių) kalboje. Mat šiam veiksmui slavų kalbos turi kitų formų: lie. *rinkti*, latv. *krāt*, *pulcēt*, s. bulg. *sūbīrati*, serbų ir kroatų *sabirati*, *sakupljati*, ček. *sbírati*, *shromázditi*, lenk. *zbierać*, *zgromadzić*, rus. *sobirať* ir kt. (Buck 1988, 841).

Atvirkščiai, turėtume pritarti Algirdui Sabaliauskui: „Kadangi slavų kalbose rankos pavadinimas negali būti etimologizuojamas, o baltų kalbose turi patikimą etimologiją, tai manoma, kad baltų–slavų bendrystės laikotarpiu slavai jį galėjo pasiskolinti iš baltų“ (Sabaliauskas 1966, 10).

Dėl minėtų priežasčių daroma prielaida, kad Horowitzo hipotezei negalima pritarti. Antra vertus, kitos hipotezės lieka tikėtinos. Ir, svarbu pabrėžti, ne tik ‘rinkėjos’ hipotezė, o ir kitos, aiškinančios somatonimo motyvaciją išvaizda (kreiva) arba judėjimu (lenktis, sukti, versti). Šioms hipotezėms pagrįsti ateityje reikėtų atlikti gaudesnę semantinę analizę.

3.3. Jei Horowitzo hipotezės nepriimame, išeity, kad tarp *rankos* ir skaičiaus 5 nėra jokio etimologinio ryšio. Tačiau, remiantis Mario'umi Alinei'umi (1996, 540), galima kelti hipotezę, kad indoeuropiečių leksemos **penk^we* pirminė reikšmė buvo ne '5' ir ne 'ranka', o 'pirštas'. Iš tiesų, jau seniai žinoma, kad germanų *piršto* pavadinimas sietinas su ie. **penk^we* (plg. got. *figgrs*, dan. šv. angl. *finger* ir t. t.), bet tradiciškai manoma, kad *piršto* pavadinimas (pragerm. **penk^wrós*) kilo iš skaičiaus. Ar negalėtų būti atvirkščiai? Daugelyje pasaulio kalbų skaičių pavadinimai yra etimologizuojami atsižvelgiant į skaičiavimo būdą, t. y. į pirštus. Laikantis šios nuomonės, galima manyti, kad, kai žodis ėmė specializuotis į naują reikšmę '5', visos kalbos (išskyrus germanų kalbas) sukūrė naują žodį, pvz.: gr. δάκτυλος, lot. *digitus*, sansk. *aṅguli-* ir t. t. Manau, kad mąstyti apie tai toliau būtų verta.

3.4. Lieka klausimas, kodėl bendrasis indoeuropiečių *rankos* pavadinimas neišliko. Į šį klausimą atsakyti sunku. Vieną tiki-mybę pasiūlė gerai žinomos tabu teorijos atstovai Antoine'as Meillet (Meillet 1921) ir Giuliano'as Bonfante (Bonfante 1954; 1958). Jų teigimu, mūsų protėviai, remdamiesi animistine mąstysena, tabuizavo ranką todėl, kad ji – galinga ir pavojinga kūno dalis: „La main est donc un être puissant, souvent dangereux, et il est tout à fait naturel que son nom soit beaucoup plus «taboué» que celui d'autres parties du corps“ (Bonfante 1939, 203). Po tabuizavimo atskiros kalbos atliko leksinę substituciją. Tuomet baltai sukūrė naują pavadinimą iš šaknies **(w)renk-*, o vėliau slavai jį pasiskolino.

4. Baltiška inovacija

Pabaigoje norėtusi parodyti, kad ištirtą somatonimą turėtume laikyti baltiška inovacija. Remsiuosi trimis punktais.

4.1. Reikšmei 'rinkti' daugelyje pasaulio kalbų galima rekonstruoti bendrą, labai paplitusią šaknį. Tai vadinamosios „globali-

nės etimologijos“ atvejis. Šaknis **(w)renk-* akivaizdžiai skiriasi nuo kitų, todėl manytina, kad ji yra baltiška inovacija. Pateiksimė pavyzdžių iš indoeuropiečių, semitų ir finougrų kalbų šeimų (iš Alinei 1996, 525–526):

IDE. <i>*lēg-</i> ‘rinkti’	gr. <i>λέγω</i> lot. <i>lego, -ere</i> alb. <i>mb-leth</i> [...]
PSEM. <i>*lak’-/*lak’</i>	hebr. <i>lākat</i> akk. <i>laḫātu</i> arab. <i>laḫata</i> [...]
PFU. <i>*luke-</i>	suom. <i>luke-</i> (‘skaičius’) est. <i>luge-</i> (‘skaityti, skaičiuoti, papasakoti’) lap. <i>lakk</i> (‘skaičius’) [...]

4.2. Baltų ir slavų kalbos ypatingos ir tuo, kad nerodo giminės opozicijos tarp *rankos* ir *kojos*. Tuo jos atsiskiria nuo archajiško modelio. Toliau matyti, kad tokia opozicija vyravo ir dar vyrauja daugelyje indoeuropiečių kalbų.

	Mot. gim.	Vyr. gim.
gr.	<i>χείρ</i>	<i>πούς</i>
lot.	<i>manus</i>	<i>pēs</i>
sansk.	<i>hāsta-</i>	<i>pāt</i>
got.	<i>handus</i>	<i>fōtus</i>
vok.	<i>Hand</i>	<i>Fuß</i>
it.	<i>mano</i>	<i>piede</i>
pranc.	<i>main</i>	<i>pie</i>
	[...]	

4.3. Paskutinis punktas, kurį norima priminti, yra baltiškos ir slaviškos *rankos* semantinė apimtis. Minėtu žodžiu išreiškiama

didesnė kūno dalis negu kitose kalbose. Dažniausiai kalbos turi atskirus žodžius, pvz., it. *mano* : *braccio* ‘ranka nuo peties iki riešo’. Atlase *World Atlas of Language Structures* teigiama, kad indoeuropiečių kontekste baltų ir slavų kalbos yra išskirtinės (Brown 2005, 523). Minėti bruožai izoluoja baltų ir slavų grupę ir leidžia manyti, kad šiose kalbose *rankos* pavadinimas yra baltiškasis naujadaras.

Literatūra

Абаев Василий И. 1989, *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, t. IV, Ленинград: Издательство Академии наук СССР.

Alinei Mario 1996, *Origini delle lingue d'Europa*, t. I, Bologna: Il Mulino.

Alinei Mario, Benozzo Francesco 2015, *Dizionario etimologico-semantico della lingua italiana. Come nascono le parole*, Bologna: Pendragon.

Bonfante Giuliano 1939, *Études sur le tabou dans les langues indoeuropéennes, Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Genève: Georg et Cie, S.A. Librairie de l'Université, 195–207.

Bonfante Giuliano 1954, *L'animismo nelle lingue indoeuropee, Sprachgeschichte und Wortbedeutung. Festschrift Albert Debrunner*, Bern: Francke Verlag, 33–56.

Bonfante Giuliano 1958, *Sull'animismo delle parti del corpo in indoeuropeo, Ricerche linguistiche* 4, 291–299.

Brown Cecil H. 2005, *Hand and Arm*, Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil, Bernard Comrie (red.), *The World Atlas of Language Structures*, Oxford: Oxford University Press, 522–524. Prieiga internete: <<http://wals.info/chapter/129>>.

Buck Carl D. 1988, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago: University of Chicago Press [1 leid. 1949].

Chantraine Pierre 2009, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: histoire des mots*, Paris: Klincksieck [1 leid. 1968–1980].

Coromines Joan 1992, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, t. II (BO – CU), Barcelona: Curial edicions catalanes.

Derksen Rick 2008, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden–Boston: Brill.

Dini Pietro U. 2009, 'Translation' and Theories of Literary Translation. The Contribution of Comparative Historical Semantics, *Interliteraria* 14 (2), 383–398.

Fraenkel Ernst 1965, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, t. II, Heidelberg: Carl Winter.

Greenberg Joseph H. 1978, Generalizations About Numeral Systems, Joseph H. Greenberg, Charles A. Ferguson, Edith A. Moravcsik (red.), *Universals of Human Language: Word Structure*, Stanford: Stanford University Press, 249–295.

Hirt Hermann A. 1927, *Indogermanische Grammatik*, t. III, Heidelberg: Carl Winter.

Horowitz Franklin E. 1992, On the Proto-Indo-European etymon for 'hand', *Word* 43(3), 411–419.

Ifrah George 1985, *Les chiffres ou l'histoire d'une grande invention*, Paris: Laffont.

Jacobsohn Hermann 1927, Zahlensystem und Gliederung der indogermanischen Sprachen, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 54, 76–99.

Karulis Konstantins 2001, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, t. II, Rīga: Avots [1 leid. 1992].

Kuriłowicz Jerzy 1925, Sur quelques mots pré-romans a propos de l'ā celtique, *Mélanges linguistiques offerts a M. J. Vendryes*, Paris: Champion, 203–215.

LKEŽDB – *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. Prieiga internete: <<http://etimologija.balt nexus.lt/?w=>>.

Majewicz Alfred F. 1984, Le rôle du doigt et de la main et leurs désignations en certaines langues dans la formation des systèmes particuliers de numération et des noms de nombre, *Lingua Posnaniensis* 26, 69–84.

Markey Thomas L. 1984, The grammaticalization and institutionalization of Indo-European hand, *Journal of Indo-European Studies* 12(3/4), 261–292.

Meillet Antoine 1921, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris: Champion.

Mikkola Joos J. 1908–1909, Zur slavischen Etymologie, *Indogermanische Forschungen* 23, 120–127.

Pisani Vittore 1932, Il sistema sessagesimale e i numerali indoeuropei, *Rendiconti della R. Accademia Nazionale dei Lincei. Classe di scienze morali, storiche e filologiche*, VI–7, 148–166.

Pokorny Julius 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, t. I, Bern–München: Francke Verlag.

Polomé Edgar 1968, The Indo-European numeral for ‘five’ and Hittite *panku-* ‘all’, J. C. Heesterman, G. H. Schokker, V. I. Subramoniam (red.), *Pratidānam. Indian, Iranian and Indo-European studies presented to Franciscus Bernardus Jacobus Kuiper on his sixtieth birthday*, The Hague–Paris: Mouton, 98–101.

Rasmussen Jens E. 1989, *Studien zur Morphonemik der indogermanischen Grundsprache*, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität.

Sabalaiuskas Algirdas 1966, Lietuvių kalbos leksikos raida, *Lietuvių kalbos klausimai* 8, 5–141.

Schwartz Martin 1992, On Proto-Indo-European **penk^w-* ‘hand’, *Word* 43(3), 421–427.

Smoczyński Wojciech 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Vilnius: Vilniaus universitetas.

Stampe David 1976, Cardinal Number Systems, Salikoko S. Mufwene, Carol A. Walker, Sanford B. Steever (red.), *Papers from the Twelfth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Chicago: Chicago Linguistic Society, 594–609.

Steinbergs Aleksandra 1996–1997, The reconstruction of Proto-Baltic body parts, *Linguistica baltica* 5–6, 21–31.

Urbutis Vincas 2009, *Žodžių darybos teorija*, 2 leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ułaszyn Henryk 1910, Zur Semasiologie von slav. **rpkā*, lit. *rankà* ‘Hand’, *Wörter und Sachen* 2, 200–203.

Vasmer Max 1955, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, t. II, Heidelberg: Carl Winter.

ON THE BALTO-SLAVIC TERM FOR “HAND”

Summary

This paper focuses on the common Balto-Slavic term for “hand.” This somatonym is quite peculiar; despite the importance of its referent, it is not possible to reconstruct a common IE. root for “hand.” Here, the main extant etymological hypotheses on the Balto-Slavic forms are discussed. Special attention is paid to a less-known hypothesis, accounting

for these forms as a direct reflex of IE. **penkwe*. Horowitz (1992) believes that the original meaning of this lexeme was “hand,” and that it had only later shifted to “5.” This reconstruction would provide a direct etymological/semantical connection between the somatonym and the numeral, which parallels similar cases in many of the world’s languages. I will point out the reasons why such an etymology would be tempting and, at the same time, a number of crucial difficulties that should lead to its rejection. The traditional connection with the activity of collecting (Lith. *riñkti*) still remains the more plausible hypothesis; however, other explanations are also theoretically valid. Some final remarks are proposed that suggest regarding these forms as a Baltic innovation. Innovative aspects are found (i) in the semantic scope of these words (from the shoulder to the fingertips) and (ii) in the absence of a gender opposition between the hand and the foot (gender opposition being an archaic feature). The action of collecting may be regarded as a case of global etymology, i.e., a root shared by several macro-families. Conversely, the root **(w)renk-* is attested only in Baltic languages (Lithuanian). So, it is reasonable to believe that the somatonym originated in the Baltic and was later borrowed by the Slavic during the period of maximum proximity between these people.